

PREVENTIVNA ZDRAVSTVENA PROVJERA EMIGRANATA U SAD POČETKOM XX. STOLJEĆA NA PRIMJERU HOTELA „EMIGRANTI“ U RIJECI

PREVENTIVE HEALTH CONTROL OF U. S. EMIGRANTS AT THE BEGINNING OF 20TH CENTURY ON THE EXAMPLE OF HOTEL „EMIGRANTS“ IN RIJEKA

Jasna Rotim Malvić*

SUMMARY

Rijeka inscribed herself on the list of great European emigration ports like Hamburg, Bremen, Liverpool in the end of the year 1903, when a ship of the British Cunard Line established a travel line from Rijeka to New York. Up to the year 1914, 317639 passengers – emigrants travelled to America from the port of Rijeka. The large flow of people caused problems for the city, for that reason, already in 1906 did the Hungarian ministry of home affairs started the construction of a grandiose building intended for the emigrants. When it was opened in 1908 it was named Hotel Emigrants and had a capacity of 2500 guests. The name Hotel was given to him because of the highest construction and sanitary standards applied during his construction, but also because of comfort provided for the emigrants, large bright dormitories, living rooms, one big and spacious terrace and a number of smaller ones indicated more to a touristic hotel than to a house for emigrants.

Health surveillance of emigrants was performed by Dr. David Friedman, Dr. Arturo Jellouscheg and Dr. Emil Tauffer. They were in charge in front of the Maritime Gubernia in Rijeka, the U.S. consulate in Rijeka and the Adria Maritime Society. Although the city authorities and the Hungarian authorities boasted of the hotel and the rigid medical control

* Magistar povijest umjetnosti i prof. sociologije. E-mail: jasna.malvic@ri.t-com.hr

over immigrants which was done there, American authorities have still often returned some emigrants, at the expense of the company, after inspection at Ellis Island revealing that before landing some individuals are sick.

Key words: emigrants in USA; beginning of 20th century; preventive health control; Rijeka; port; Hotel Emigranti.

UVOD

Iako u povijesti arhitekture dvadesetog stoljeća Rijecke hotel Emigranti zauzima posebno mjesto kao građevina s najranijom primjenom armiranobetonske konstrukcije te kao prvo protoracionalističko djelo nedovoljno je prepoznat i valoriziran u hrvatskoj povijesti umjetnosti dvadesetog stoljeća. Nedovoljno se zna i unutar mađarskog graditeljstva iako je autor Szilard Zielynski jedan od najznačajnijih mađarskih inženjera građevinarstva s kraja devetnaestog i početka dvadesetog stoljeća, graditelj niza armiranobetonskih mostova i vodotornjeva diljem cijelog Austro-Ugarskog carstva. Hotel Emigranti je do danas ostao izazov kako u povijesno-umjetničkom tako i u tehničko-graditeljskom značenju, ali je isto tako bio i mjesto angažmana velikog broja stručnjaka različitog profila, tu se posebno ističe medicinska struka čija uloga do danas nije u potpunosti istražena niti valorizirana.

DRUŠTVENO-EKONOMSKI OKVIR

„Prekooceanska migracija jedan je od oblika globalizacije i internacionalizacije, zajedno s protokom roba, informacija i kapitala, ona (barem idealno) pretvara svijet u zajedničko tržište roba i usluga, što rezultira smanjivanjem razlika u cijenama i nadnicama između regija i povećavanjem specijalizacije unutar samih regija. Tako najrazvijenije zemlje izvoze kapital, a uvoze gotove proizvode i usluge. Razvijene zemlje izvoze gotove proizvode ili usluge, a nerazvijene preko migracije izvoze sirovine ili radnu snagu. Dakle, „za migraciju je potrebno dvoje“: siromašna zemlja izvoznik radne snage i zemlja koja je uvozi i koja mora biti bogatija jer inače izostaje motivacijska snaga koja omogućuje donošenje tako teške odluke“¹.

Iseljenici su roba koja se prevozi s jednog kraja zemlje na drugi, iz Europe u Sjevernu ili Južnu Ameriku. Prijevoz robe tj. ljudi unosan je posao, a intenzivirao se polovicom 19. stoljeća, kada je Europa premrežena željezničkim prugama koje su omogućavale dopremu robe do lučkih gradova Rotterdama,

¹ Klinger, W., Počeci masovne migracije u Ameriku, u Veliki val - iseljavanje iz Srednje Europe u Ameriku 1880.–1914., ur. Dubrović, E., Muzej grada Rijeke, Rijeka, 2012., str. 13.

Kr. ug. parobr. dion. društvo „Adria“ na Rieci.

Rieka–New-York

Direktna parobrodarska sveza sa Sjever. Amerikom.

„Cunard-Line“ iz Liverpoola.

Najveće englesko parobrod. društvo.

GLAVNA DIREKCIJA ZA CIELU KRALJEVINU:
Kralj. ug. parobrod. dion. društvo „ADRIA“ na Rieci.

Odprema putnika u salonu i III. razredu iz Rieke u New-York.

Podvorba za hrvatske putnike u materinskom jeziku.

Prvi odlazak iz Rieke dne 14. studena o. g. u jutro sa velikim parobrodom

➡ „AURANIA“ ⬅

udešen za 1600 putnika III. razreda i 400 putnika u salonu.

Za sve izvještaje i upute izvolite se obratiti na

Kr. ug. parobr. dion. društvo „ADRIA“
na Rieci.

462

Oglas „Kraljevsko-ugarskog parobrodarskog dioničkog društva Adria“ za putovanja u New York. (Novi list, studeni 1903., Sveučilišna knjižnica Rijeka)

Hamburga, Liverpoola itd., i kada se osnivaju najznačajnije prijevozničke parobrodarske kompanije. U prijevoz putnika uključuju se britanske kompanije Cunrad Line, White Star i Inman Line, ali i sjevernonjemačke Hamburg-Amerika Line i Norddeutscher Lloyd². Davanjem koncesije za prijevoz iseljenika britanskoj kompaniji Cunard Line koja krajem 1903. otvara direktnu putničku liniju Rijeka - New York, Ugarska je nastojala prije svega kontrolirati proces iseljavanja, ali i usmjeriti što veći broj svojih državljana - iseljenika na svoju luku. Novootvorena linija profunkcionirala je u pravom smislu riječi tek slijedeće 1904. godine kada se na Cunradove brodove u riječkoj luci ukrcao 31.273 putnika-iseljenika.

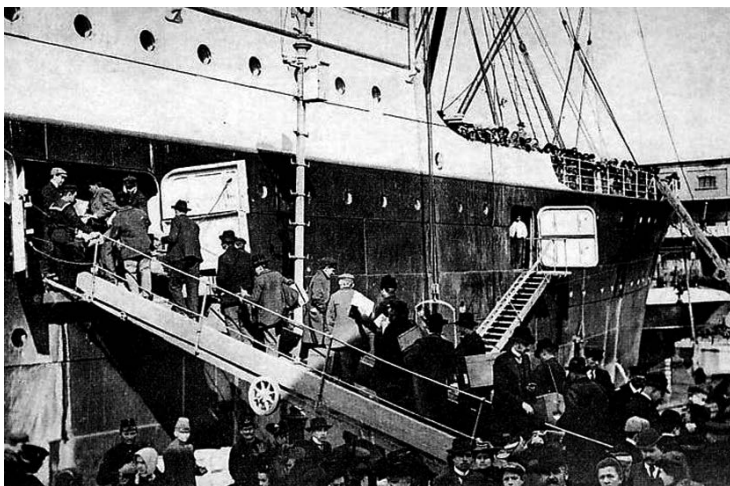
HOTEL EMIGRANTI OD IDEJE DO REALIZACIJE

Kroz riječku je luku od 1903. do 1914. prošlo 332.986 iseljenika³. Brodovi su ispočetka kretali svaki tjedan, a zatim se ustalila linija na svakih petnaest dana⁴. Već je na samom početku tj. 1904 godine bilo jasno da boravak

² La Bilancia, 18. veljače 1909, Cronaca dell'emigrazione, „procjenjuje se da su strane putničke agencije (engleske i njemačke) ostvarile profit na emigrantima od 350 miliona kruna“.

³ Dubrović, E., Organizacija riječke iseljeničke luke u Veliki val – Iseljavanje iz srednje Europe u Ameriku 1880.-1914., ur. Dubrović E., Muzej grada Rijeke, Rijeka, 2012., str. 141.

⁴ Dnevni list La Bilancia svakodnevno je u rubrici pod nazivom Cronace dell'emigrazione, obavještavala javnost o polascima i dolascima brodova za Ameriku ali i o svim temama koje su na bilo koji način bile vezane za iseljavanje (gradnja hotela za iseljenike, rađanja, bolesti i smrti na brodu).

Ukrcaj iseljenika na brod (Riječka luka, povijest, izgradnja, promet.
Muzej grada Rijeke, 2001)

iseljenika u Rijeci treba riješiti čim prije, nije bila u pitanju samo povećana stopa kriminala i prostitucije⁵ u gradu već i strah građana od mogućih epidemija naročito kolere⁶. Gradonačelnik Rijeke, Francesco Vio⁷ bio je pod stalnim pritiskom javnosti te je zatražio od Ministarstva unutrašnjih poslova da se hitno nešto poduzme vezano za smještaj iseljenika⁸. Kompletna organizaciju iseljavanja i svega ostalog vezano uz taj fenomen⁹ bilo je u ingerenciji Ministarstva unutrašnjih poslova Mađarske te na nižoj instanci na Odjelu za emigraciju Kraljevskog gubernija za Rijeku i Ugarsko-hrvatsko primorje¹⁰. Ministarstvo je tako 6. ožujka 1904. u dnevnim novinama *La Bilanci* i

⁵ O čemu redovito izvještava *La Bilancia* (dalje LB).

⁶ U Haburgu je 1892 godine došlo do epidemije kolere, posljedice su po grad bile katastrofalne, umrlo je 10 000 ljudi.

⁷ Francesco Vio, gradonačelnik Rijeke od 1901 do 1913, vrlo je angažiran u rješavanju problema koji se u gradu pojavljuju vezano za iseljenike. U Državnom arhivu Rijeke sačuvana je obimna dokumentacija po tom pitanju.

⁸ LB, 4. listopada 1904., Una questione grave – Emigranti privi d'alloggio. „Kako je broj emigranata dostigao cifru od 3000, a kako je nemoguće u kratko vrijeme riješiti problem spavanja za sve Gradonačelnik Francesco Vio telefonirao je ovo jutro u Ministarstvo unutrašnjih poslova da se poduzmu hitne mjere smještaja emigranata stavljajući na raspolaganje čak i državne vagone koji se trenutno nalaze na stanicu u Rijeci.”

⁹ De Lucca P. E., *Della Emigrazione Europea ed in particolare di quella italiana*, Parte terza, Fratelli Bocca, Torino, 1909/10, Ministarstvo unutrašnjih poslova Ugarske moglo je imenovati komesara za emigraciju a zakonom je također predviđeno i osnivanje, savjet za emigraciju, str 85.

¹⁰ Svakodnevno je Odjel Javne sigurnosti grada (*Corpo della Guardia di Pubblica Sicurezza*) podnosio izvještaje o stanju u prenočištima za iseljenike, Guberniju i to Odjelu za emigrante (*Reg. Governo politico, Sezione per l'emigrazione*).

Parobrod „Caronia“ na Molu Rodolfo molu (danas Orlando gat) pred polazak s iseljenicima za Ameriku (Muzej grada Rijeke)

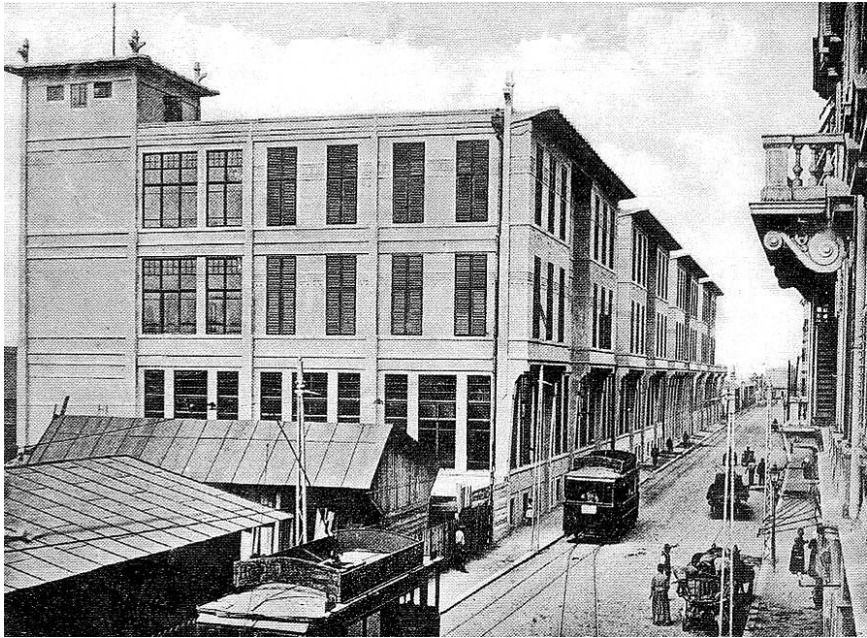
Magyar Tengerpart objavilo poziv na natječaj za izgradnju, ali i vođenje iseljeničkog hotela¹¹. Postavljeno je niz uvjeta koje je trebalo zadovoljiti, pored ostalog budući iseljenički hotel se trebao nalaziti u blizini željeznice i luke, trebalo bi izgraditi barem dvije odvojene zgrade i to za najmanje 1.500 ljudi. Odvojeni prostori za muškarce i za žene, najmanje 30 spavaonica i 20 soba za obitelji, prostorija za državne organe uprave koja obavlja kontrolu dokumenata, dvije sobe za policiju i dvije ambulante za preglede iseljenika. Na navedeni se natječaj nitko nije javio, a jedini koji je mogao zadovoljiti barem neke uvjete (blizina pruge i luke) a već se bavio iznajmljivanjem stambenog prostora iseljenicima bio je Pietro Marač¹². S njim je Društvo za pomorsku plovidbu Adria¹³ sklopilo ugovor o pružanju usluga prenočišta i hrane tj. dobio je koncesiju privremenog karaktera na pružanje navedenih usluga iseljenicima¹⁴. Smještaj su nalazili u njegovim kućama u via Serpentina (Luki) i na Pioppi, ali i hotelu Sušak te u vojnom skladištu u via Castello (danas ulica

¹¹ HR-DARI – 7, Kraljevski gubernij za Rijeku i Ugarsko hrvatsko primorje, 1904, V-1- 1850, Avviso di concorso, Condizioni particolareggiate di concorso, 6. travnj 1904.

¹² Pietro Marač je poznati riječki kućevlasnik, vlasnik je nekoliko kuća na Mlaci (via Serpentina, danas Luki) i na Pioppi u kojima je nudio prenočište i hranu iseljenicima.

¹³ D.d. Adria društvo za pomorsku plovidbu bilo je posrednik Cunard Line za Ugarsku i obavljalo je za njih neke poslove uglavnom na kopnu.

¹⁴ Privremenu koncesiju je dobio još 1904 godine tako se vodi pod HR-DARI - 22, Gradsko poglavarstvo Rijeke, H65.

Hotel Emigranti (*Muzej grada Rijeke*)

Žrtava fašizma)¹⁵ (Slika 3.). Sve veći priljev iseljenika u Rijeku nadmašivao je postojeće kapacitete. Daljnji pokušaj rješavanja ovog problema bila je kupnja ville Leard na Turniću s namjerom adaptacije iste u hotel za Emigrante¹⁶. Pregovaralo se i o kupnji terena Leard na kojem bi se sagradio hotel kapaciteta 2.000 iseljenika. Dogovor između Ministarstva unutrašnjih poslova Ugarske i Gradskog poglavarstva oko rješavanja oborinskih voda i ceste na tom terenu nije uspio te se i od toga odustalo¹⁷.

Hotel za emigrante je trebao zadovoljiti nekoliko uvjeta od kojih su neki već u prvom natječaju bili istaknuti; blizina željezničke pruge i vlakova s kojima su emigranti stizali u Rijeku, blizina luke u kojoj su se ukrcavali na brod i ne manje značajan uvjet, dovoljna udaljenost od centra grada (idealna je periferija), da se u slučaju pojava epidemija (u igri je naročito kolera) taj prostor može dobro izolirati od ostatka svijeta.

¹⁵ HR-DARI – 7, KgZriUhp, 1904- V-1-1850., Rapporto del Corpo della guardia di Pubblica Sicurezza, 8. studenoga 1904.

¹⁶ LB, 29.11. 1904. Vlast je kupila villu Leard na Toretti za cijenu od 170 000 kruna, počeli su radovi na adaptaciji za hotel emigranata, postojeći će se objekt adaptirati da bi zadovoljili standarde higijene po modelu koji već postoji u velikim lukama kroz koje prolaze ovi jadrnici na putu za bolji život i ova će konstrukcija tj. gradilište zaposliti naše radnike.

¹⁷ HR-DARI-22, Gradsko poglavarstvo grada Rijeke, 1904., H 65- 6164, 16. siječnja 1905.

Hotel Emigranti danas

Ono što je iseljenička kuća tj. hotel ili dom ili prenoćište trebao imati je standard higijene koji je već postojao u velikim lukama kroz koje su prolazili iseljenici na putu za bolji život. Pitanje sigurnosti iseljenika tj. nadzor bila je itekako važna komponenta ne samo za Ugarsku kao zemlje iz koje se kreće u svijet već još i više za Ameriku zemlju u koju se dolazi i zato je i organizirana američka konzularna službama u svim iseljeničkim lukama iz kojih su kretali brodovi za Ameriku. U Rijeci je konzularna služba bila organizirana na nivou konzularne agencije, a službu je od 1904. do 1906. obnašao Fiorella Guardia¹⁸ čiji je zadatak bio i da nadzire tijek i organizaciju iseljavanja iz Rijeke u New York te o tome obavještava svoju vladu. Tijekom boravka iseljenika u Rijeci, bilo je angažirano niz službi na gradskom, gubernijskom i državnom nivou. Posebna je uloga gradskog Odjela javne sigurnosti na održavanju reda te medicinskih službi „ljudi iz sjene“ tj. liječnika prisutnih kako kod iscrpnih liječničkih pregleda¹⁹ ili kao članova sanitarnih i drugih komisija čija je riječ odlučujuća kad su u pitanju higijenski, zdravstveni i humani

¹⁸ HR-DARI-KgzRiUhp, 1904-V-1-1885/3631, pismo Fiorella Guardia Guverneru Rijeke od 5. lipnja 1904. u kojem ga moli da mu pošalje kopiju Cirkularnog pisma od 29.8. 1831. Kojim se proglašava važećim zakon sklopljen između Austro-Ugarske i SAD o Trgovini i pomorstvu.

¹⁹ Lukežić, I., Povijest riječkih konzulata, Adamić, Rijeka, 2004., str. 174. „Prvo što je učinio odnosilo se na zabranu ukrcavanja onim licima koja boluju od kakvih težih bolesti. Proučivši relevantne zakone, La Guardia je odlučio uposliti riječkog liječnika dr. Stanislava D’Emilija za redovan pregled emigranata prije ukrcavanja na brod.“

uvjetima u kojima žive iseljenici u Rijeci. Jedna od takvih komisija u sastavu: *proto-fisico* dr. Mario Blasich, dr. Antonio Grossich, šef građevinskog ureda Rijeke, Luigi Bescocco i predstavnik vlasnika Giovanni Širola obavili su 19. prosinca. 1906., slijedom učestalih primjedbi Odjela javne sigurnosti gradskog poglavarstva inspekciju hotela za iseljenike u vlasništvu Pietra Marača u via Serpentina (Luki)²⁰.

Primjedbe na rad navedenog prenoćišta za emigrante nastavile su i dalje stizati na stol Odjela za emigraciju Gubernija²¹. Ministarstvo unutarnjih poslova Ugarske odlučuje se na hitno i radikalno rješenje. Bez dogovora s lokalnom zajednicom (gradom) odabrana je najpovoljnija lokacija za novi hotel Emigranti, ne raspisuje se ni natječaj za projekt već se isti naručuje u Budimpešti. Ponukani problemima na koje su nailazili pri pokušaju ranije realizacije hotela na posjedu Leard, ministarstvo je najpogodniju lokaciju našlo na početku ulice via Volosca i to na svojem terenu koji se protezao između ulice via Volosca i željezničke pruge. Istina u tu su svrhu žrtvovana dva skladišta, broj 52. i 53.²² Iako se radi o terenu u vlasništvu Ugarske države, lokalna vlast koja je po zakonu bila dužna osigurati građevinsku dozvolu postavila je uvjet oko kojeg se mjesecima vodila pismena rasprava²³ što je onemogućilo početak gradnje tako neophodnog hotela za iseljenike. Stvar je riješio Guvernerov savjet donijevši odluku u skladu sa svojim ovlastima te je konačno dozvolio gradnju²⁴. Gradnja je počela početkom travnja 1906. a građevinske je radove izvodila firma „Henrik Freund es Fiai“ iz Budimpešte. Projekt je u samo jednoj zgradi nudio smještaj i hranu za 2.500 iseljenika. Odustalo se od izgradnje nekoliko kuća koje bi služile u tu svrhu, jer to veličina terena nije dozvoljavala, radilo se o samo 4.000 četvornih metara korisnog prostora. Autor projekta bio je doktor građevinarstva na Politehnici u Budimpešti Szilard (Konstantin) Zielinsky²⁵.

²⁰ HR-DAR1-7, KgzRiUhp, 1906. V-1-15/4614, Rapporto del Corpo della Guardia di Pubblica sicurezza, 19. prosinca 1906. Komisija nije imala nikakve primjedbe na rad hotela.

²¹ HR-DAR1-7, KgzRiUhp, 1904-V-1-1885/5155, Rapporto del Corpo della Guardia di Pubblica Sicurezza, 27. prosinca 1904.

²² HR-DAR1-7, KgzRiUhp, 1906-V-1-1859/17, od 4. travnja 1906.

²³ HR-DAR1-22-GpR-1906.-V-1-1850/1061, Il R. Cosiglio Governatorile, 13. veljače 1906.

²⁴ HR-DAR1-7, KgzRiUhp, 1906.-V-1-1850/1302, dal Civico ufficio tecnico, 6. ožujka 1906.

²⁵ Szilard (Konstantin) Zielinsky (1860-1924) Nakon završenog fakulteta u Budimpešti odlazi na dvogodišnje studijsko putovanje po Europi, radi u birou Gustava Eiffela i sam stvara neke odpatenata vezane za armiranobetonske konstrukcije. Zastupnik je Honnebiqueovog patenta za Ugarsku koji nakon povratka u Budimpeštu kao ovlaštenu zastupnik i primjenjuje. Otvara svoj vlastiti biro1889. Godine, već 1901 godina prvi je doktor građevinarstva na Politehnici u Budimpešti. Gradi niz mostova i tornjeva za vodu a zbog upotrebe armiranobetonske konstrukcije te izuma vezanih za dobiva naziv „otac armiranog betona“.

Iseljeničko naselje koje je u Hamburgu zamislio i dao sagraditi čelni čovjek jednog od najvećih svjetskih brodarka HAPAGA (Hamburg-Amerikanische Paketfahrt-Actien-Gesellschaft) Albert Ballin. bio je od svojeg otvorenja 1901. uzor gradnji svih budućih iseljeničkih kuća ili naselja²⁶. Razloge zašto je bio primjer svim iseljeničkim lukama²⁷ nalazimo prije svega u visokim graditeljskim, higijenskim, zdravstvenim standardima, ali i u humanom odnosu prema tim ljudima. Primjeri domova ili pansiona za iseljenike u nekim drugim lukama govore da se za tu svrhu adaptiraju velike građevine, vrlo često vojarne ili čak i bivše bolnice²⁸.

U svim lukama Europe preko kojih se iseljavalo u Ameriku brodarko prijevoznike kompanije gradile su kuće ili hotele za emigrante. Izuzetak je Rijeka, investitor Hotela Emigranti je Ugarska država, a poslove je vodila preko Ministarstva unutrašnjih poslova, koje je obavilo sve potrebne radnje od traženja lokacije, odabira projektanta i graditelja.

Novost nove zgrade u graditeljskom smislu je armiranobetonska konstrukcija Hennebiquove provenijencije, a radi se i o prvom protoracionalističkom dijelu u Rijeci kojemu konstrukciju čitamo s fasade²⁹.

Da je (izvedeno) samo navedeno bilo bi i više nego dovoljno za grad Rijeku, ali ova je građevina trebala u sebi objedinjavati i ono što je bio Immigration Hall ili Ballinstadt³⁰, naselje u malom.

U suterenu ove 160 metara duge zgrade bile su smještene: čekaonica, kupaonice, soba za liječničke preglede,³¹ soba za dezinfekciju, garderoba za

²⁶ De Luca, str. 26. Naselje je smješteno na 25 000 metara kvadratnih i sastojalo se od niza paviljona spavaonicama u kojima su bili smješteni odvojeno muškarci i žene, poseban je paviljon bio blagovaonica zatim niz trgovina ali i liječničke ambužante i prostor za karantenu, dobilo je naziv Immigration Hall.

²⁷ HR-DAR1-7, KgzRiUhp, V-1-1850/6176, Sezione di Pubblica sicurezza, (Odjel za Javnu sigurnost) piše Guverneru tj. Odjelu za emigrante, o serviranju hrane u prenočištu Marač, predlažu da se jelo servira u jednom tanjuru jer bi to bilo praktičnije a takav način postoji u iseljeničkom naselju u Hamburgu, 15. siječnja 1904.

²⁸ Dubrović E., Trst, Veliki val, Muzej grada Rijeke, Rijeka, 2012., str.111. „Austro-Americana kupuje u predgrađu Servoli bivšu ubožnicu i bolnicu i u njoj uređuje Casa dei Emigranti u koju unatoč brojnim primjedbama sanitarne službe i tiska, koji Kompaniji prigovaraju loše i neprimjerene higijenske uvjete zbog kojih dolazi i do epidemije tifusa i velikih boginja smještaju katkad i po tisuću iseljenika.“

²⁹ LB, 13. ožujka 1911. Sudionici Kongresa udruženja inženjera i arhitekata koji se održavao u Rijeci posjetili su Hotel Emigranti kao izuzetan primjer moderne primjene armiranobetonske konstrukcije.

³⁰ Ima je dobilo po Alfredu Ballinu predsjedniku HAPAGA i njegovom tvorcu.

³¹ Kraljić, J. P., Rijeka kao iseljenička luka u Riječka luka, ur. Dubrović, E., Muzej grada Rijeke, 2001., str. 238., „Američki konzularni službenici u Rijeci, u suradnji s Cunardom, Adrijom i mjesnim vladinim službenicima, organizirali su sustav liječničkih pretraga koji se nadaleko proćuo. Zahvaljujući tome, postotak je iseljenika koji su na Ellis Islandu

prtljagu i odjeću i naravno prostorija za karantenu kao i niz drugih prostorija, kuhinja, stanovi za zaposlenike itd. U prizemlju se nalazi poseban odjel za privremeni smještaj emigranata posebno žena, a posebno muškaraca tj. onih koji su tek stigli, zatim velike sale za emigrante koji su već prošli sve kontrole, ured za putne karte, komesarijat, liječnička ordinacija, veliki hol, blagovaonica od 650 metara kvadratnih, trgovine, pošta, brijačnica. na prvom i drugom katu nalaze se spavaće sobe, osam velikih, šest manjih i nekoliko za cijele obitelji, ukupno 500 kreveta iako se prema potrebi mogao organizirati boravak do 2.000 ljudi. Visoki standardi higijene, vrlo efikasna zaštita od požara, električno osvjetljenje, sistem ventilacije koji je omogućavao pro- vjetravanje svih prostorija u zgradi, sve je to bilo prisutno u ovoj zgradi³². Iznad blagovaonice nalazila se prostrana terasa koja je služila djeci za igru ili odraslima za promenu .

Zgrada se prilično dugo gradila tek je krajem rujna 1907. Ministarstvo unutrašnjih poslova objavilo natječaj o iznajmljivanju novo sagrađene zgrade iseljenika i to na rok od pet godina tj. od 1. prosinca 1907. do 31. listopada 1912. Iznajmljuje se potpuno opremljena i namještena zgrada, od kupaonica i tu- ševa do aparata za dezinfekciju i željeznih kreveta na kat. Zakupac je trebao osigurati posteljinu i pokretni namještaj (stolove, stolice), održavati zgradu, čistiti i naravno pripremati i servirati hranu iseljenicima.³³ Hotel je dobio svoju pravu funkciju tek nakon 14. veljače 1908. kada je Komisija u sastavu: dr. Brusafarro, „proto-fisico“ dr. Mario Blasich i inženjer Enrico de Emili odo- brila novom zdanju uporabnu dozvolu³⁴. Primaio je iseljenike do 12. kolovoza 1914. kada je Cunard Line objavio prekid svoje parobrodarske linije između Rijeke i New Yorka³⁵.

Ako je ova zgrada u mnogim rješenjima bila prva takva ne samo u Rijeci već i na ovim prostorima, možemo reći da je Szilard Zielinski i ovim svojim rješenjem navijestio Le Courbisierovu Unité d’Habitation u Marseju tj. zgra- de u kojoj su se osim stambenog dijela nalazile trgovine, servisi, dječji vrtić i

odbijeni nakon što su isplovili iz Rijeke, bio mnogo manji nego za jednu drugu južnoeurop- sku luku. Pretrage su obavljala najmanje po tri liječnika koje su plaćali američki konzulat, Adria i riječka luka.....iseljenici su pregledavani i po dolasku u iseljenički hotel i nepo- sredno prije ukrcanja.“

³² LB, 30. svibnja 1906, opširan opis cijelog hotela.

³³ LB, 21., 22. i 23. rujna 1907. Avviso concorso.

³⁴ HR-DARI-7, KgzRiUhp, 1908-V-1-16, 14. veljače 1908.

³⁵ LB, 12. kolovoza 1914. La Cunard Line sospende i suoi viaggi Fiume-New York.

ostale funkcije naselja³⁶. Iseljenički su hotel često posjećivale različite delegacije, tada se o njemu pisalo da je „jedan od najboljih u Europi“

Značajne su uloge u organizaciji iseljavanja iz Rijeke imali zaposlenici konzularne agencije, a kasnije američki konzuli. Jedan od njih, Charles Rice Slocum taj je posao obavljao od 1908 do 1912³⁷. Kao i Fiorello La Guardia prije njega, od tri liječnika koja su obavljala preglede iseljenika, jedan je bio zadužen od strane konzulata, Slocumov je izbor bio Arthur Schweitzer³⁸, Pomorsko društvo Adria angažiralo je dr. Davida Friedmanna. Iako su se i gradska vlasti i Ugarska vlast hvalila hotelom, ali i rigidnoj liječničkoj kontroli koja se u njemu provodila nad iseljenicima, američke su vlasti ipak vraćale iseljenike i to na račun kompanije jer su na Ellis Islandu (slika na naslovnici) naknadno otkrili da su iseljenici došli bolesni. Listu vraćenih s imenima, brojem putovnice te dijagnozom bolesti zbog koje se vraćaju potpisivao je vrlo često upravo dr. David Friedmann³⁹, a nešto rjeđe dr. Arturo Jellouscheg⁴⁰. Treći član zadužen za kontrolu iseljenika bio je dr. Emil Tauffer⁴¹, zaposlenik Pomorskog Gubernija u Rijeci. Emil Tauffer nije bio samo liječnik u čiju je radnu domenu spadala karantena tj. Lazaret u Martišnici te odašiljanje cirkularnih pisama kojima se upozorava na oprez jer se negdje na Mediteranu pojavila kolera ili kuga⁴², pristupao je bolestima prije svega kao istraživač i znanstvenik. Dermatolog i urolog iako na službi u Rijeci, 1905. dobio je dozvolu Ministarstva unutrašnjih poslova da na Ellis Islandu istraži koje bolesti

³⁶ Hitchcock, H.-R.,: *Architecture Nineteenth and Twentieth Centuries, Later work of the leaders of second generation*, Yale University Press-New Haven and London, 1977., str. 522.

³⁷ Te je godine konzularna agencija u Rijeci podignuta na nivo konzulata.

³⁸ Lukežić, I., *Povijest riječkih konzulata*, 2004, Adamić, str. 183.

³⁹ <https://library.foi.hr/m8/SO1101/1898/1898.00014.pdf>, IMENIK SVIH GRADJANSKIH I VOJNIČKIH LIEČNIKA obitavajućih u Kraljevinah HRVASKA I SLAVONIJA I U GRADU RIECI (koncem listopada 1898.), Friedmann David, privatni liječnik, Jellouscheg Antun, gradski redarstveni liječnik.

⁴⁰ HR-DARI-46-Pomorska oblast za Ugarsko-hrvatsko primorje u Rijeci, 1905. V-1-3261, i HR-DARI-46, PozUhpur, 1906-V-1-/2746, List of passengers rejected at Fiume, 5. siječnja 1906. (Slavonia), 13. veljače 1906 Carpathia).

⁴¹ <http://lexicon.katolikus.hu/T/TAUFFER.html>. Emil Tauffer dermatolog i urolog, liječnik je Pomorske oblasti za UGARSKO-HRVATSKO PRIMORJE U Rijeci, u kojem je zaposlen od 31,12, 1900 godine. Proučavao kugu i koleru i zbog toga putovao u Indiju. Zaposlen na provjeravanju iseljenika, i u tu svrhu putovao na Ellis Island. U ratna se zbivanja 1914 god. uključuje se kao vojni liječnik i krajem rata se vraća u Rijeku gdje živi do 1924. Kako mu talijanske vlasti uskraćuju dozvolu za rad ordinacije vraća se u Budimpeštu i umirovljuje kao mornarički liječnik. Istražio je i napisao nekoliko znanstvenih radova koji se nalaze u SVKRI.

⁴² HR-DARI-46, PozUhpur, 1913. XIV-5-9423, i HR-DARI-46-XIV-5-4659, Circolare a tutti gli uffici di porto e funzionari di porto dipendenti, nonché al Lazzaretto marittimo in Martinschizza.

iseljenici najčešće donose sa sobom. O svojim saznanjima napisao je opširan izvještaj Ministarstvu, a iste je godine u Budimpešti izdao manju brošuru⁴³. U vrijeme njegova izbijanja treći član liječničke komisije zadužene za pregled iseljenika postaje dr. Karl Otto⁴⁴.

Fenomen iseljavanja te njezini akteri, iseljenici, bila je izuzetna tema, neiscrpn i izvor istraživačkog rada kako s medicinskog tako i sa stajališta drugih društvenih znanosti.

Booker T. Washingtona, poznati vođa američkih crnaca s početka XX. stoljeća, ustvrdio je promatrajući u hotelu međuljudske odnose pripadnika raličitih nacija i religija da je to (Hotel za Emigrante) nešto najzanimljivije što je vidio u Rijeci⁴⁵.

NOVE FUNKCIJE HOTELA ZA EMIGRANTE

Iako se smještaj hotela tik uz prometnicu via Volosca s jedne strane te sklopa pruga s druge strane činio u urbanističkom smislu ne odveć dobrim rješenjem, ta je zgrada i nakon početka Prvog svjetskog rata kada je prestalo masovno iseljavanje imala vrlo značajnu namjenu. U tom ratnom vihoru, postala je Pomoćna bolnica riječkog odbora Ugarskog Crvenog križa tako da su već prvi ranjenici u Rijeku stigli početkom rujna 1914. Kao bolnica djelovala je do kraja rata tj. 1918. i kroz nju je prošlo na tisuće teških ranjenika. U razdoblju između dvaju svjetskih ratova ova je zgrada dobila novu funkciju. U njoj su se održavali godišnji sajmovi i gospodarske izložbe⁴⁶. Već 1929. spominje se kao Vojarna Savoia. Oštećena u Drugom svjetskom ratu služila je nakon rata kao radnički dom, kasnije adaptirana od 1959. u njemu je smješten gospodarski tj. industrijski pogon Metalografičkog kombinata Rijeka. Posljednjih desetljeća postala je dom različitim subjektima od industrijskih pogona do teretane i sačuvana je usprkos maćehinskom odnosu i vlasti i mnogobrojnih zakupaca njenih prostora.

⁴³ HR-DARL-46, PozUhpur, 1910, kat. XV, br. 2536 (spis od 3267/1905), Az Egyesult-Allamokba vanderlo idegenek orvisi ellenorzese Amerika hataran, Tauffer Emil dr., M.KIR. TENGERSZETI HATOSAGI ES FIUMEI KORMAYZOSAGI ORVOSI, Budapest, A Pesti Loyd-Tarsulat Konyvnyomdaja 1905.

⁴⁴ O Karlu Ottu više u Pejić, M. i Škrobonja, A., Prikaz rasprave o klimatoterapiji dr. Karla Otta, objavljenoj u Rijeci 1894., Medicina 26 (1990), Rijeka, 1990, str. 105-107.

⁴⁵ Kraljić, J. P., Rijeka kao iseljenička luka u Riječka luka, ur. Dubrović, E., str. 238.

⁴⁶ HR-DARL-55, Pokrajinski tehnički uredi u Rijeci, Opći uredski poslovi: Opći spisi, br. 20, Međunarodne izložbe u Rijeci 1926. (i 1927.)...(Mostra internazionale di Fiume, agosto 1926.).

IZVORI

ARHIVSKI FONDOVI:

HR-DARI-22, Gradsko poglavarstvo Rijeka

HR-DARI-7, Kraljevski gubernij za Rijeku i Ugarsko-hrvatsko primorje

HR-DARI-4, Pomorska oblast za Ugarsko-hrvatsko primorje u Rijeci

HR-DARI-57, Tehnički uredi grada Rijeke

LITERATURA

1. Barković, Lozzi, J. *Secesija na riječkim hotelima*, Vjesnik HAR, 32/1990, p. 211-221
2. Barković, Lozzi J., Glavočić, D., Malvić, Rotim J.: *Secesijska arhitektura vodič kroz Rijeku*, DPU, Rijeka, 2011.
3. De Luca, P.E. *Della Emigrazione Europea ed in particolare di quella italiana*,
4. *Parte terza*, Fratelli Bocca, Torino, 1909/1910. p.26., p.85.
5. Damjanović, D. *Armiranobetonski most preko Velikog Struga kod Bročica, 1915.-1916.* Prostor, Vol. 14., No 1(31), Arhitektonski fakultet u Zagrebu, 2006.
6. Dubrović, E. *Merika*, Muzej grada Rijeke, Rijeka, 2008.
7. Dubrović, E. ur. *Veliki val iseljavanja iz Srednje Europe u Ameriku, 1880-1914.* Muzej grada Rijeke, Rijeka, 2012., p.13, p. 111 p. 155-159
8. Hitchcock, H.R. *Architecture nineteenth and twentieth centuries*, Yale Univeristy Press, London, 1977. p. 522.
9. Klingere, W. *Počeci masovne migracije u Ameriku, u Veliki val iseljavanja iz Srednje Europe u Ameriku, 1880 – 1914.* Muzej grada Rijeke, Rijeka, 2012., p. 12.
10. Kraljić, P.J. *Emigration from Rijeka*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 1991., p.518-519, p. 529-531.
11. Kraljić, P.J. *Rijeka kao iseljenička luka*, u *Riječka luka*, Muzej grada Rijeke, Rijeka, 2001. p. 233-239.
12. *La Bilancia*, Fiume, 1903 – 1914.
13. Lukežić, I. *Nebo nad Kvarnerom*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2005. p. 80
14. Lukežić, I., *Povijest riječkih konzula*, Adamić, Rijeka, 2004., p. 182-183.
15. Malvić Rotim J., *Hoteli u Arhitektura secesije u Rijeci*, Moderna galerija Rijeka, Rijeka, 1997, p. 254 - 256
16. Malvić Rotim J. *Hotel za emigrante u Rijeci*. III Međunarodna konferencija o industrijskoj baštini, Pro Torpedo, Rijeka, 2010. p. 113 – 122
17. Muzur, A. *Nezavršena povijest medicine u Rijeci*, Biblioteka AMHA, Knj. 9, Rijeka, 2013.

18. Ostojić B. *Rijeka humanosti 125 godina Crvenog križa u gradu Rijeci 1881 -2006*, Gradsko društvo Crvenog križa Rijeka, 2007, Rijeka, p. 40.
19. Pejić, M. i Škrobonja, A., *Prikaz rasprave o klimatoterapiji dr. Karla Otta*, objavljene u *Rijeci 1894.*, Medicina 26 (1990), Rijeka 1990, str. 105-107.

POPIS KRATICA

Gpr – Gradsko poglavarstvo Rijeka

KgzRiUhp – Kraljevski gubernij za Rijeku i Ugarsko-hrvatsko primorje

LB – La Bilancia

PozUhpUR – Pomorska oblast za Ugarsko-hrvatsko primorje u Rijeci

TugR – Tehnički ured grada Rijeke

SAŽETAK

Rijeka se na listu velikih iseljeničkih luka Europe poput Hamburga, Bremena, Liverpoola upisala krajem 1903 godine kada je brodom britanske kompanije Cunard Line uspostavljena putnička linija Rijeka – New York. Do 1914 godine u Ameriku je preko riječke luke otputovalo 317.639 putnika – iseljenika. Veliki je protok ljudi stvarao gradu probleme i u tu je svrhu Ministarstvo unutarnjih poslova Ugarske već 1904 godine krenulo u gradnju velebne zgrade namijenjene iseljenicima, Kad je otvorena 1907. godine nazvana je Hotel emigranti i mogla je prihvatiti oko 2.500 ljudi. Naziv hotel dobila je zbog najviših graditeljskih i sanitarnih standarda, ali i zbog komfora koji se u njoj nudio iseljenicima, velike svijetle spavaonice, odvojene sobe dnevnog boravka, niz manjih i jedna velika prostrana terasa, više su upućivale na turistički hotel nego na dom za iseljenike.

Zdravstveni nadzor nad iseljenicima obavljali su dr David Friedmann, dr. Arturo Jellouscheg i dr. Emil Tauffer zaduženi od strane Pomorskog Gubernija u Rijeci, konzulata SAD u Rijeci i Pomorskog društvo Adria. Premda su se i gradska vlasti i Ugarska vlast hvalila hotelom i rigidnoj liječničkoj kontroli koja se u njemu provodila nad iseljenicima, američke su vlasti ipak nerijetko vraćale neke iseljenike, i to na račun kompanije, nakon što bi se na Ellis Islandu na pregleda pred iskrcavanjem otkrilo da su pojedinci došli bolesni.

Ključne riječi: Emigranti u SAD, početak XX. stoljeća, preventivna zdravstvena, Rijeka, luka, hotel Emigranti.